

Ida Raffaelli
Zavod za lingvistiku, Filozofski fakultet, Zagreb

Neki vidovi kognitivne semantike u rekonstrukciji semantičkih struktura*

Rad predstavlja manje istraživani i manje primjenjivan teorijski vid kognitivne semantike kojim se tumače promjene semantičkih struktura te se ističu teorijsko-metodološke mogućnosti kognitivne semantike u njihovoj rekonstrukciji. U ovom se radu naglasak stavlja na dva obilježja koja iskazuju prototipno organizirane konceptualne i leksičke kategorije, a to su fleksibilnost i dinamika. Ta dva obilježja nameću tvrdnju da dijakronijsku perspektivu ne možemo zanemariti pri opisu semantičkih struktura. Time se naglašava polisemna narav semantičkih struktura s unutrašnjom dijakronijskom dinamikom i napetosti između različitih tipova značenjskih kategorija.

1. Uvod

Vidovi kognitivne lingvistike, posebice kognitivne semantike, koji su danas poznati i koji se primjenjuju na opis jezične građe bave se sinkronijskim analizama jezičnih pojava.¹ Zadnjih se godina u okvirima kognitivne semantike sve veća pozornost pridaje opisima jezičnih struktura kroz dijakronijsku perspektivu, a kognitivna lingvistika sve više razvija teorijsko-metodološke okvire za utvrđivanje sustavnosti jezičnih promjena.²

Kognitivni lingvisti oživljavaju i prilagođavaju svojim teorijskim okvirima već od Praške škole i R. Jakobsona poznatu misao da nema valjana sinkronij-

* Ovo je proširena i prerađena verzija izlaganja održanoga na savjetovanju HDPL-a u Opatiji 18. svibnja 2001.

1 Istaknimo primjerice samo neke recentnije radove monografskoga tipa koji provode sustavnu analizu leksičke građe promatrajući je isključivo sa sinkronijskoga stanovišta kao: Žic-Fuchs (1991), Geeraerts i dr. (1994)

2 Tu ponajprije mislimo na radove Dirka Geeraerts (1990 i 1997).

skog opisa jezične situacije u nekom trenutku bez uključivanja dijakronije jer je sinkronija sazdana od dijakronijskih segmenata i bez njih se sustav ne može cjelovito opisati.³

Dijakronija je sastavni dio konceptualnih, pa onda i jezičnih struktura te ne možemo jasno povući crtu između segmenata koji tvore sinkronijski, odnosno dijakronijski dio sustava. Drukčije rečeno, ne možemo precizno odrediti gdje počinje sinkronija, a završava dijakronija.

Primjena kognitivne semantike u dijakronijskim proučavanjima jezičnih pojava polazi od pretpostavke da postoji neprestana dinamika između ljudskih spoznajnih mogućnosti i načina njihova strukturiranja te odražavanja u jeziku. To se objašnjava ljudskom sposobnošću da nove informacije tumači starijim, već postojećim znanjem ili da što više informacija prikuplja sa što manje kognitivnoga napora.⁴ Čovjek neprestano zapaža nove pojavnosti u svijetu koji ga okružuje te ima potrebu svoje misli i zapažanja organizirati u kategorije pa ih s pomoću jezika i izraziti. Konceptualne su kategorije⁵ kao strukture s pomoću kojih poimamo svijet te ga potom jezično oblikujemo fleksibilne i njihova se unutrašnja struktura tijekom vremena mijenja i doživljava neprestane promjene. Odnos među članovima određene konceptualne kategorije dinamički je ustrojen i promjenjiv je. **Fleksibilnost** i unutrašnja **dinamika** konceptualnih kategorija dva su obilježja kroz koja se dijakronija i sinkronija isprepleću.⁶ Tako možemo govoriti o dijakronijskoj dinamici na dvjema razinama ili dijakronijskoj dinamici dvaju sustava koji su međusobno uvjetovani. Prva je razina dijakronijska dinamika konceptualnoga sustava, dok je druga dijakronijska dinamika jezičnog sustava. Za kognitivnu je lingvistiku važno uočiti kako su ta dva sustava međusobno povezana, odnosno kako su međusobno uvjetovana te kako se dijakronijska napetost među njima ostvaruje.

3 Takva se misao protivi de Saussureovim tvrdnjama da se svaki sinkronijski sustav može opisati bez upletanja dijakronije, odnosno da o dijakroniji ništa ne trebamo znati, a da jezični sustav ipak možemo kvalitetno opisati. De Saussure na više mjesta u *Cours* (1995) govori o suodnosu sinkronije i dijakronije kao o dvjema odvojenim i zasebnim perspektivama u proučavanju jezika. Tako de Saussure govori o jeziku kao o sustavu jezičnih činjenica koje za govornika predstavljaju *stanje*, a ne *slijed*, ističući i koja je pritom zadaća lingvista (1995: 117): *Aussi le linguiste qui veut comprendre cet état doit-il faire table rase de tout ce qui l'a produit et ignorer la diachronie. Il ne peut entrer dans la conscience des sujets parlants qu'en supprimant le passé. L'intervention de l'histoire ne peut que fausser son jugement.* Nešto kasnije u *Cours de Saussure* ističe (1995: 129): (...) le »phénomène« synchronique n'a rien en commun avec le diachronique.

4 Prema E. Rosch (1978) to je jedan od temeljnih principa funkcioniranja kategorija. Vidi također u Geeraerts (1988a: 223)

5 Lakoff (1987: 166) konceptualnu kategoriju definira kao simboličku predodžbu kategorije izvanjskoga svijeta (ili nekog mogućega svijeta). Članovi konceptualne kategorije one su simboličke jedinice koje odgovaraju jedinicama kategorije u izvanjskom svijetu. Bitno je uočiti da konceptualne kategorije ne moraju biti preslika kategorija izvanjskoga svijeta, već da predstavljaju način na koji poimamo svijet, kako doživljavamo pojavnosti s kojima živimo. Na toj se razini uočava metaforična i metonimijska narav strukturiranja konceptualnoga sustava. (Vidi u E. Sweetser, 1990)

6 Vidi Geeraerts (1988b: 655-666)

Temeljna je postavka kognitivnih lingvista da je konceptualni sustav struktura koja nije zadana jednom za sva vremena, već se tijekom vremena mijenja primajući nove članove, dakle fleksibilna je i dinamički ustrojena. Istraživanja koja je provodila E. Rosch pokazuju da u procesu kategorizacije kao psihološkom procesu, čovjek neprestano odgovara na nove podražaje tako da se struktura kategorija s pomoću kojih spoznaje i poima svijet mijenja pod utjecajem novih podražaja, a odnosi se unutar kategorije neprestano mijenjaju.⁷ Dio strukture primamo nasljedem, tradicijom, odnosno pod utjecajem kulture i civilizacije u kojoj živimo. Dio strukture konceptualnih kategorija stvaramo tijekom života sposobnošću stvaranja novih koncepata s pomoću kojih spoznajemo svijet mijenjajući tako strukturu kategorije. Koncepti koje stvaramo ne zauzimaju uvijek isto mjesto unutar našega konceptualnoga sustava s obzirom na različita razdoblja našega života, a jednako tako i isti koncept može unutar konceptualnih struktura ljudi različite životne dobi zauzimati posve različito mjesto. Upravo iz ove činjenice uočavamo da su konceptualne kategorije fleksibilne jer smo sposobni bilo kada i pod različitim uvjetima stvarati nove koncepte, a usporedo postoji dinamika unutar konceptualne kategorije uslijed koje se odnosi među konceptima neprestano mijenjaju. **Fleksibilnost i dinamika** dva su važna obilježja prototipno organiziranih kategorija. Ta dva obilježja nisu bila poznata u aristotelovskom određenju kategorija. Prema Aristotelu svaki bi novi član zahtijevao i novu kategorizaciju, odnosno potpunu redefiniciju postojeće kategorije. Prototipno organizirana kategorija s obzirom na to da posjeduje svojstva fleksibilnosti i dinamike omogućuje da novi članovi budu smješteni unutar već postojeće kategorije kao rubne pojavnosti koje će tek tijekom vremena moći zbog unutrašnje dinamike kategorija uvjetovati strukturalne promjene među članovima kategorije.⁸ Takva se dinamika u određenom vremenskom rasponu vrlo jasno preslikava i unutar jezičnih struktura.

2. Dijakronija jezičnih struktura

U kognitivnim se pristupima opisu jezika, jezik određuje kao riznica znanja o svijetu, odnosno kao strukturirana skupina značenjskih kategorija koja nam omogućava da se suočimo s novim iskustvima, a da i dalje zadržavamo pohranjene informacije o starima. Stoga ne čudi da se značenje promatra kao temeljna jezična funkcija. Samim time se u prvi plan stavlja pitanje naravi značenja, odnosno ističe se njegova enciklopedijska narav koja proizlazi iz procesa kategorizacije svijeta, tj. njegova poimanja.

Kao posljedica takve interpretacije jezika polisemija je jedno od najvažnijih leksičkih pitanja kojima se bavi kognitivna semantika, i to zato što se polisemija tumači kao odraz enciklopedijskih podataka prenesenih i organiziranih tako da postaju značenjski podaci, odnosno dio jezične strukture. Polisemija se

7 Vidi Rosch (1977 i 1978)

8 Vidi Taylor (1995: 22–24, 53–54)

stoga može tumačiti kao jezična pojavnost koja jasno pokazuje uvjetovanost i međusobnu povezanost konceptualnih i jezičnih struktura. Zato se o polisemnim leksemima često govori kao o **leksičkim kategorijama** jer organiziraju izvanjezične podatke kroz jezični sustav prema jednakim načelima prema kojima se organiziraju i izvanjezične kategorije.⁹ Ako se polisemija tumači kao odraz enciklopedijskih podataka organiziranih u značenjske podatke, tada valja pretpostaviti dva bitna segmenta unutar tako definirane semantičke strukture leksičke jedinice. Prvo valja naglasiti da nemaju sve odrednice koje tvore polisemnu strukturu leksičke jedinice jednaku vrijednost, odnosno one ne sudjeluju na jednak način u njezinu organiziranju. Takav se odnos semantičkih odrednica povezuje s opisom polisemnih struktura prema načelu prototipnosti sukladno s kojim postoji jedno središnje ili prototipno značenje i druga koja su mu strukturalno više ili manje bliska. Druga tvrdnja koje se nameće iz tako opisane polisemne strukture jest postojanje dijakronijske dinamike unutar same polisemne strukture. Nisu, naime, sva značenja koja tvore polisemnu strukturu sinkronijski ujednačena. Drukčije rečeno, neka su značenja dijakronijski utemeljenija, dok su druga nastajala u kasnijim razdobljima jezičnoga razvoja i funkcioniranja određene leksičke jedinice u nekom jezičnom sustavu. Dinamika polisemnih struktura odraz je dinamike ljudskih spoznajnih mogućnosti, obrazaca prema kojima čovjek poima svijet te načina strukturiranja enciklopedijskih podataka tako da postaju jezični podaci. Enciklopedijski podaci kao dijelovi znanja o svijetu dijakronijski su organizirani u značenjske podatke unutar polisemne strukture s vremenskim slijedom unutar te strukture i sa svojom vremenskom uvjetovanošću. Ono što valja definirati unutar polisemne strukture jest upravo međusobna uvjetovanost ili uzročno–posljedične veze koje postoje među pojedinim značenjskim kategorijama. Takva vrsta semantičkog opisa ne definira samo dijakronijske promjene značenja, već polisemiju tretira kao jezičnu pojavnost koja predstavlja odraz tih promjena u sinkronijskom trenutku.

Polisemija se stoga može tumačiti kao sinkronijski odraz dijakronijskih semantičkih promjena. U okvirima kognitivne semantike, polisemija se shvaća kao odraz procesa koji zajedno tvore ljudske spoznajne mogućnosti, jezik i kultura. Polisemija kao odraz takva složenoga procesa nužno implicira i postojanje dijakronijske dinamike i kronološke uvjetovanosti toga procesa. Kognitivna semantika stoga nastoji izgraditi model opisa koji će s jedne strane opisivati složene odnose među značenjskim kategorijama unutar polisemne strukture, njihovu međusobnu uvjetovanost, ali s pomoću kojega će ujedno pokušati proniknuti i u ljudske spoznajne mogućnosti i načine poimanja svijeta. Opisom polisemnih struktura može se proniknuti u dijakronijsku dinamiku konceptualnih

9 Usp. Geeraerts (1997: 20)

Kako Lakoff (1987: 180) ističe, lingvističke kategorije, pa onda samim time i leksičke, one su vrste apstraktnih kategorija koje bi svaka teorija koja se bavi ljudskim konceptualnim sustavom trebala uzimati u obzir kao važan izvor za uvid u narav kognitivnih kategorija. Postoji naravno i reciprocitet, spoznaje o naravi kognitivnih kategorizacija valja uzimati u obzir kada se govori o jezičnim kategorizacijama.

struktura, a samim time i u promjene u načinu na koji zapažamo i mislimo o pojavnostima svijeta.

Postavlja se stoga pitanje koje su mogućnosti u primjeni nekih postavki kognitivne semantike u definiranju i rekonstrukciji semantičkih struktura.

Iako postoji više razina na kojima kognitivna semantika gradi teorijsko–metodološke postavke za definiranje dijakronijskih promjena unutar strukture leksičke jedinice ili nekog semantičkoga polja, za ovu bismo se prilikom zadržali na nekoliko međusobno povezanih vidova, a to su oni vezani uz **fleksibilnost** i **dinamiku** polisemnih struktura.

3. Uloga fleksibilnosti i dinamike u rekonstrukciji polisemnih struktura

Kao što smo već istakli temeljno je polazište kognitivne semantike u dijakronijskim analizama primjena prototipnih postavki koje se sagledavaju u svjetlu definiranja i rekonstrukcije polisemnih struktura i semantičkih polja. Tako se primjenom prototipnih postavki u rekonstrukciji semantičkih struktura polazi od uočavanja i definiranja dijakronijske dinamike unutar podsustava, odnosno polisemne strukture. Proučavanje, dakle, ide u dva pravca: *onomasiološkom* i *semasiološkom*. Proučava se dinamika i fleksibilnost unutar semantičkoga polja, tj. među parasinonimima — kako brzo se struktura polja mijenja, odnosno ulaze li novi parasinonimi u polje te koje mjesto unutar polja zadržavaju već postojeći članovi. Jednako tako promatra se i polisemna leksička struktura te se definiraju međuznačenjski odnosi i promjene unutar polisemne strukture, tj. kako se ti značenjski odnosi mijenjaju. To se ponajprije promatra u međusobnom odnosu različitih značenjskih kategorija: *prototipnoga značenja* i njemu više ili manje bliskih *rubnih značenja* i njihovih *značenjskih nijansi*. Jedno od temeljnih polazišta kognitivne semantike u dijakronijskim proučavanjima, odnosno u rekonstrukcijama semantičkih struktura jesu dva komplementarna obilježja: **fleksibilnost** i **prototipna prilagodljivost** leksičkih kategorija. Pojmove rabimo u nešto izmijenjenom poimanju pojmova *prototype-based flexibility* i *flexible adaptability* o kojima govori Geeraerts (1997: 33 i 113) kao bitnim za tumačenje dijakronijskih promjena konceptualnih struktura. Naime, Geeraerts ova dva pojma tumači uglavnom na primjerima konceptualnih promjena. On utvrđuje kako neka konceptualna kategorija postaje sve popularnija tako što joj se s vremenom pridružuju novi članovi (*prototype-based flexibility*), odnosno, kako se prilagođava novim kognitivnim zahtjevima (*flexible adaptability*). Geeraerts premalo pozornosti pridaje ovim dvama obilježjima kao svojstvima leksičkih kategorija. On ne utvrđuje na temelju kojih se procesa unutar jezičnih struktura može uočiti **fleksibilnost** i **prototipna prilagodljivost** leksičkih kategorija. Promatramo li leksičke kategorije, valja utvrditi mehanizme jezičnoga ponašanja leksičkih kategorija na temelju kojih možemo utvrditi da su one fleksibilne i prilagodljive. U okvirima dijakronijskih proučavanja semantičkih struktura važno je uočiti i opisati kako se brzo polisemna struktura mijenja tako da nastaju nova značenja koja zauzimaju svoje specifično mjesto među već postojećim značenjima strukture u odnosu na središnje

ili prototipno značenje. Ono što je posebno zanimljivo u rekonstrukciji polisemnih struktura jest uočavanje procesa nastanka i nestanka novih značenja, tj. definiranje njezine strukturalne **fleksibilnosti**. To se povezuje s drugim dijakronijskim obilježjem polisemne strukture, a to je **prototipna prilagodljivost** — sposobnost prilagođavanja strukture novim uvjetima, odnosno suočavanja leksema s novim jezičnim potrebama te mogućnošću označavanja novih izvanjezičnih pojavnosti. Poput konceptualnih kategorija i leksičke su kategorije prilagodljive te mogu postupno stvarati nova značenja koja označuju nove koncepte i prate tijek promjena vezanih uz poimanje i doživljavanje pojava izvanjezičnoga svijeta.

Na razini prototipno organiziranih konceptualnih kategorija svojstvo **prototipne prilagodljivosti** u sprezi je s još jednim obilježjem konceptualne kategorije — **strukturalnom stabilnošću**. Prototipna struktura konceptualnih kategorija omogućava prilagođavanje kategorije novim uvjetima tako da novi koncepti postaju dijelom strukture kao rubni članovi, a središte kategorije ostaje i dalje u jednakim strukturalnim odnosima. Tek se kroz vremenski slijed struktura kategorije može mijenjati te se rubni članovi mogu početi približavati strukturalnom središtu kategorije. Strukturalna stabilnost konceptualne kategorije i njezina prototipna prilagodljivost djeluju uzajamno omogućavajući kategoriji da se prilagodava novim uvjetima dopuštajući istodobno postupan ulazak novih koncepta koji tek tijekom vremena i pod određenim uvjetima utječu na promjene strukturalnoga središta kategorije.¹⁰

Unutar polisemne strukture svojstvo **prototipne prilagodljivosti** očituje se stvaranjem *značenjskih nijansi* ili semantičkih varijacija prototipnoga značenja i rubnih značenja. To svojstvo upućuje na prilagodljivost leksičke jedinice da se tijekom dijakronijskoga razvoja pojavljuje u novim sintagmatskim okruženjima, dobivajući nove uporabne vrijednosti te da se zadržava u jeziku prilagođavajući se novim jezičnim i izvanjezičnim okolnostima. Središte polisemne strukture, poput središta konceptualne kategorije, iskazuje svojstvo **strukturalne stabilnosti**. Tek se kroz vremenski slijed nove uporabne vrijednosti leksema, odnosno značenjske nijanse mogu postupno odvajati u zasebna, strukturalno odvojena značenja i približavati se semantičkoj jezgri polisemnoga leksema. **Prototipna prilagodljivost** upućuje na uporabnu prilagodljivost leksema tijekom dijakronijskoga razvoja i mogućnost pojavljivanja, u novim, manje tipičnim sintagmatskim okruženjima.¹¹ Dio polisemne strukture, dakle njezino središte (prototipno značenje i rubna značenja) funkcionira prema određenim

10 Vidi Geeraerts (1997: 112–119) i Taylor (1995: 54)

11 Na ovom mjestu dotičemo jedno od temeljnih pitanja dijakronijske dinamike polisemne strukture, a to je sveza između novih uporabnih vrijednosti leksičke jedinice, mogućnosti njezina pojavljivanja u novim kontekstualnim okruženjima u kojima se do određenog razdoblja u jezičnom razvoju nije tipično pojavljivala. Bitno je u rekonstrukciji polisemne strukture uočiti kako pojavljivanje u nekom novom sintagmatskom okruženju utječe postupno na stvaranje novog, strukturalno odvojenoga značenja. Budući da je riječ o vrlo složenom procesu, u ovom ćemo radu istaknuti samo neke od temeljnih vidova važnih pri rekonstrukciji polisemnih struktura.

sintagmatskim i paradigmatskim obrascima, dakle strukturalno je prepoznatljivo i stabilno. Međutim, prototipno se značenje i rubna značenja mogu početi pojavljivati i izvan tipičnih sintagmatskih okruženja, u novim uporabnim varijacijama te samim time postupno postajati dijelom novih paradigmatskih struktura. Značenjske nijanse ili varijacije prototipnoga i rubnih značenja predstavljaju ostatak polisemne strukture koji se ostvaruje kao rezultat prototipne prilagodljivosti i dinamike strukture, a unutar polisema predstavljaju vrlo rubne pojavnosti koje se mogu pomicati prema središtu strukture, ali koje jednako tako tijekom dijakronijskoga razvoja mogu i nestati.

Kako smo već napomenuli, struktura neke konceptualne kategorije nije zadana jednom za sva vremena, već se odnosi među članovima kategorije mijenjaju. Jednako tako je i struktura polisemne jedinice podložna promjenama tijekom vremena. To znači da su značenjske kategorije polisemne strukture u neprestanom dinamičkom odnosu. Napetost između prototipnoga značenja i rubnih značenja i njihovih nijansi je konstantna iz čega proizlazi da prototipno značenje u jednom jezičnom razdoblju ne mora biti i prototipno značenje iste polisemne strukture u drugom jezičnom razdoblju.

Leksičke kategorije prate dinamiku konceptualnih kategorija. Promjene koje uočavamo među članovima leksičkih kategorija odražavaju promjene među članovima konceptualne kategorije. Drukčije rečeno, promjene u odnosima među članovima leksičke kategorije pokazuju promjene u našem poimanju svijeta.

4. Primjer leksičke jedinice *trudan*

Na primjeru leksičke jedinice *trudan* pokazat ćemo kako fleksibilnost i dinamika uvjetuju promjene strukture leksičkih kategorija. Leksem *trudan* pokazuje vrlo zorno svu složenost opisa i rekonstrukcije polisemnih struktura. Pojam **rekonstrukcija** rabimo kako bismo istakli postojanje dijakronijske dinamike polisemnih struktura. Tim se pojmom ističe činjenica da je dijakronijsku perspektivu u opisu polisemnih struktura ponekad nemoguće izostaviti, odnosno da izostavljanjem dobivamo necjelovit opis polisema, a samim time gubimo uvid u dinamiku konceptualnih kategorija i promjena u poimanju izvanjezičnih pojavnosti.

Leksička jedinica *trudan* poput drugih polisemnih jedinica iskazuje svojstva fleksibilnosti i prototipne prilagodljivosti što se očituje širenjem uporabnih varijacija prototipnoga značenja postupnim stvaranjem novih, strukturalno odvojenih značenja. Leksem *trudan* upućuje na dinamiku konceptualne kategorije sposobnošću označavanja novih koncepata.

Prvotno utemeljeno prototipno značenje ili ono na koje se nadograđuje čitava polisemna struktura leksema *trudan* jest značenje »umoran«. ¹² Ono se po-

12 Primjeri koje ćemo navoditi kako bismo opisali dijakronijski segment polisemne strukture leksema *trudan* izvadeni su iz potkorpusa HETA Hrvatskoga nacionalnog korpusa, Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, JAZU, Zagreb te konkordancija Benetovićeve *Hvarkinje* (ZZL-a).

javljuje već kod Marulića te u djelima pisaca XVI. i XVII. stoljeća. To je značajnije u kojemu je *trudan* sintagmatski najbogatiji, odnosno, pojavljuje se u distribucijskim odnosima s leksičkim jedinicama koje pripadaju različitim konceptualnim domenama.

Najčešće se pojavljuje s imenicama koje označuju *tijelo ili dijelove tijela*:

(1) *Trudan duh pustite iz trudna tila iti* (Vitezović, 44083 13)

(2) *Još će probosti trudne moje noge* (Marulić, 50367)

(3) *Jer je tuđa ruka brzo trudna* (Vitezović, 82513, 15)

(4) *Kakovo mi stavi na trudni vrat rudo* (Vitezović, 52664 49)

(5) *Počinuti ove moje trudne kosti* (Benetović, *Hvarkinja*)

U istom se značenju pojavljuje opisujući *putnike*:

(6) *A vas prosim, o putnici vi trudni* (Vitezović, 98239 48)

Pojavljuje se također u distribucijskom odnosu s imenicama koje označuju *životinje*:

(7) *I tuj košuta trudna i na smrt izrenjena žitak dospi* (Zoranić, 83776 19)

Pridjev *trudan* jednako se upotrebljavao i u muškom i u ženskom rodu, odnosno označavao je *umorne muškarce i žene*:

(8) *Poklam se k pokoju trudni Turci daše* (Vitezović, 14925 50)

(9) *I Mare i Jela trudne k vrulji dojdose* (Zoranić, 85344 40)

(10) *Isus trudan od hojenja sijaše* (Akademijin rječnik, Bernardin)

Ostvarivanjem značenja »umoran« kao središta leksičke kategorije *trudan* s imenicama koje pripadaju različitim **konceptualnim domenama**¹³ uočava se rasprostranjenost i utemeljenost konceptualnoga središta polisemne jedinice što unutar jezičnoga sustava predstavlja temeljni oblik semantičkoga ponašanja leksema u određenim sintagmatskim cjelinama.

Promjena tipičnoga distribucijskog odnosa manje tipičnim, dakle pojavljivaju se s imenicama koje pripadaju drukčijem tipu konceptualnih domena, uvjetuje i promjenu semantičkoga ponašanja leksema *trudan*. Zamjena tipičnoga sintagmatskoga okruženja manje tipičnim kod opisnih pridjeva ima vrlo važnu funkciju u stvaranju **radijalne strukture** leksičke kategorije jer se nijansiranja prototipnoga značenja ostvaruju upravo sposobnošću opisnoga pridjeva da se

Književni tekstovi okupljeni u potkorpusu HETA obuhvaćaju razdoblje kraja XV. stoljeća te XVI. i XVII. stoljeća.

13 Langacker (1987: 147) domene određuje kao kognitivne pojavnosti koje predstavljaju mentalno iskustvo, odnosno segmente ljudskoga konceptualnoga sustava.

Konceptualne domene predstavljaju koherentna područja ljudske konceptualizacije kao što su primjerice ljudsko tijelo, boje, životinje, emocije i sl. Konceptualne domene nisu amorfnе i kaotične, već posjeduju, budući da su segment ljudske konceptualizacije, unutrašnju strukturu i organizaciju. S obzirom na različite kognitivne mehanizme, čovjek je sposoban unutar jezika izraziti i različite razine, dijelove ili vidove pojedinih konceptualnih domena. Time čovjek može na različite načine segmentirati i isticati različite razine svoga iskustva, percepcije i znanje o izvanjezičnom svijetu. (Usp. također Langacker 2000: 25–38). Budući da su leksičke jedinice kontekstualno uvjetovane, svaki kontekst s pomoću kojega se definira određena leksička jedinica nosi obilježja određene konceptualne domene, odnosno ističe jedan njezin segment.

upotrebljava u vrlo različitim distribucijskim odnosima.¹⁴ Nova se značenjska ostvarenja preklapaju i tvore strukturu međusobno isprepletenih i sudruženih značenja.

Obilježje prototipne prilagodljivosti opisnih pridjeva kao vrlo složenih leksičkih kategorija ostvaruje se varijacijama semantičkoga ponašanja pridjeva u različitim distribucijskim odnosima.

Činjenica koju moramo istaknuti kako bismo objasnili princip radijalne strukture leksema *trudan*, jest da su sve imenice koje su ulazile u distribucijski odnos s leksemom *trudan* u značenju »umoran« pripadale konkretnim konceptualnim domenama koje su međusobno bile povezane konceptima 'tjelesnoga', 'fizičkoga' te konceptom 'napora'. Postoji određeni fizički napor, koji uzrokuje da su tijela (samim time i ljudi), ruke, vrat, putnici, košuta *trudni*. Iznimka je imenica *duh* ili *duša* koja se također pojavljuje s pridjevom *trudan* također u značenju »umoran«, a s kojom se *trudan* semantički jednako ponaša, iako *duh*, *duša* ne pripadaju konkretnim domenama. No, imenica *duh* ili *duša* povezane su s konceptom 'tijela' ili 'tjelesnoga' kao svojevrsna komplementarna dopuna ili kao suprotnost 'tijelu' bez kojega se ljudsko biće ne može opisati i kojega koncept funkcionira kao dio istoga kognitivnog sklopa zajedno s konceptom 'tijelo'.

Međutim, leksem *trudan* može ulaziti u distribucijski odnos i s imenicama koje pripadaju apstraktnim konceptualnim domenama i u kojima se koncept 'tjelesnoga' gubi.

Kontekstualna okruženja koja ističemo pokazuju da se *trudan* mogao pojavljivati u distribucijskom odnosu s imenicama koje su označavale određenu '(fizičku) aktivnost', ali i s onima koje su pripadale posve apstraktnim domenama.

Imenice koje označuju '(fizičku) aktivnost u koju je uložen određen napor' su *dila*, *čini* i *boji*:

(11) *v kom čini svršit naša trudna dila* (Vitezović, 43330 12)

(12) *Bog im poda cine v nebu i poštenje za sve trudne čine* (Vitezović, 23092 36)

(13) *pokle trudne boje za Siget stvoriše* (Vitezović, 20507 37)

U sintagmatskim cjelinama s imenicama koje pripadaju konceptualnim domenama koje su povezane konceptom 'aktivnosti', *trudan* mijenja značenje u »težak«, a s prototipnim je značenjem povezano konceptom 'napora' i 'fizičkog' koji više ili manje povezuje ove imenice. Napor je uložen u određenu aktivnost, da bi se nešto učinilo i to je postalo teško. Ovo je značenje povezano i sa značenjem priloga *trudno* koji vrlo često kod Zoranića nalazimo u izrazu: *Ako ti ni trudno, (molimo te)* (Zoranić, 50216 75) i kod Gundulića: *Trudno mladoj bi podnijeti* (Gundulić, 09, 660) također u značenju »težak«. Dakle, 'napor' je kon-

14 Pusteyovskii i Boguraev (1996) u članku »Lexical Semantics in Context« (in) *Lexical Semantics* napominju da polisemija opisnih pridjeva proizlazi iz mogućnosti distribucijskih odnosa, tj. iz sveza s imenicama koje opisuju. Sličnu tezu, ali nešto drukčije artikuliranu o važnosti distribucijskih odnosa u definiranju semantičke strukture pridjeva iznosi i M. Riegel (1985: 144-152).

ceptualna poveznica preko koje je novo, strukturalno odvojeno značenje »težak« povezano s prototipnim značenjem »umoran«.

Još jedan pomak u radijalnoj strukturi ovoga polisemnoga leksema ostvaruje se u distribucijskom odnosu s imenicama *muka* i *jad*:

(14) *U dan trudna jada moga* (Gundulić, 15565)

(15) *Tere muke trudne sad moje plakati* (Marulić, 43271)

U distribucijskom odnosu s ovim dvjema imenicama koje pripadaju apstraktnim domenama *trudan* ostvaruje novu nijansu prototipnoga značenja koja je s njime povezana preko značenja »težak«, a znači »mučan«, »koji pati«. Iako već puno manje u ovoj značenjskoj nijansi, 'napor' je kao konceptualna poveznica još uvijek prisutan, ali koncepti 'fizičkoga' i 'aktivnosti' se gube. U ovim distribucijskim odnosima značenje »težak« je prisutno, ali se nijansira u »mučan«, »koji pati« *jer onaj koji proživljava teške muke, taj pati*.

Treća u nizu značenjskih varijacija prototipnoga značenja koja širi radijalnu strukturu kategorije jest ona u kojoj se *trudan* pojavljuje u distribuciji s imenicama koje pripadaju domeni 'vremena' ili 'dobi'.

(16) *dni smetene, trudna lita* (Marulić, 33489)

(17) *zla nam se zajaše i trudna vrimena* (Marulić, 73452)

(18) *kolikrat izmučivši vazdan ovi trudni život moj* (Benetović, Hvarkinja)

(19) *Na ovo li me, jaoh, dohrani teška i trudna ma starosti* (Marulić, 18813)

U primjerima (15)–(18) *trudan* osim značenja »težak«, pa onda i »mučan«, dobiva još jednu semantičku sastavnicu koju nije ostvarivao u prethodnim primjerima. Ta se sastavnica ističe specifičnošću distribucijskog odnosa s imenicama koje pripadaju ovim domenama, a to je implikacija značenja »tužan«. Iako ne možemo reći da se značenje »tužan« ostvaruje u ovim sintagmatskim cjelinama kao strukturalno odvojeno, leksem se *trudan* u distribucijskom odnosu s imenicama *lita*, *starost*, *vrimena*, *život* može tumačiti upravo u svim tri ma značenjima. Život, godine, starost teški su zbog proživljenih patnji i muka, što implicira da su i tužni.

U primjerima (15)–(18) specifični distribucijski odnos ističe određeni semantički podskup koji se nije isticao ni u jednom drugom okruženju, a koji je pak strukturalno relevantan za objašnjenje još jednog rubnog značenja leksema *trudan*. U vrlo specifičnom odnosu s imenicom *glas* leksem *trudan* ostvaruje rubno značenje »tužan« koje je strukturalno, pa onda samim time i dijakronijski vrlo rubno, najudaljenije u čitavoj strukturi od prototipnoga središta leksičke kategorije:

(20) *plačnoj majci poručili trudne glase* (Gundulić, 14696)

(21) *Slišajte trudan glas od mene neboga i suze i uzdah* (Akademijin rječnik, Vetranović)

Ovaj dio polisemne strukture koji se ostvaruje u suodnosu primjera (15)–(18) te (20) i (21) pokazuje vrlo karakterističnu organizaciju radijalne strukture leksičke kategorije gdje jedna semantička sastavnica koja se tek implicira u određenom tipu distribucijskoga odnosa postaje temeljem za razvoj i nastanak novog, strukturalno odvojenoga značenja koje se ostvaruje u vrlo specifičnom distribucijskom odnosu. Unutar radijalne strukture značenje »tužan« najudaljenije je od prototipnoga središta »umoran« i povezano je s njime samo preko značenjskih ostvarenja u (15)–(18) u kojima se značenje »tužan« tek implicira.

Bitna odrednica koja tako rubno smješta značenje »tužan« unutar leksičke kategorije jest nestanak koncepta 'napor' kao konceptualne poveznice koja sudružuje prototipno značenje (1)–(9) i njemu bliskije rubno značenje (10)–(12) i nešto udaljenije značenjske nijanse (13)–(14) i (15)–(18). Koncept koji sudružuje ove tri značenjske kategorije s prototipnim značenjem i koji se više ili manje podrazumijeva u tim trima značenjima, potpuno se gubi u sintagmatskoj cjelini *trudan glas*. Naime, u ovom se ostvarenju leksema *trudan* više ne prepoznaje koncept 'napora', a opet je i u ovom distribucijskom odnosu *trudan* i dalje dio, iako veoma rubni, leksičke kategorije. To gubljenje sveze s konceptualnom poveznicom 'napor' pokazuje sposobnost prototipne prilagodljivosti i fleksibilnosti leksičke kategorije da se zadrži unutar sustava pojavljivanjem u vrlo specifičnim distribucijskim odnosima označavanjem novih koncepta koji su posredno povezani s temeljnim konceptom kao što to pokazuje konceptualna sveza između značenja »umoran« i »tužan«. Takva se organizacija radijalne strukture temelji na principu **rodbinske sličnosti** prema kojemu nešto može biti član kategorije (konceptualne ili leksičke), a da ne postoji ni jedno obilježje koje ga povezuje s prototipnim članom¹⁵. One značenjske kategorije koje su sudružene istom konceptualnom poveznicom 'napor' predstavljaju konceptualno središte kategorije koje iskazuje obilježje strukturalne stabilnosti, dakle dijakronijski ostaje stabilno i temeljem je za razvoj još jedne značenjske nijanse koja je dijakronijski pomaknuta u odnosu na konceptualno središte polisema, a koja s vremenom preuzima funkciju prototipnoga središta. Značenje koje nije povezano s konceptualnom poveznicom 'napor' ostaje rubno i dijakronijski marginalno, što znači da ne utječe na daljnji razvoj novih značenja i strukturalno širenje leksičke kategorije.

Trudan se u XVIII. stoljeću¹⁶ počinje pojavljivati sve češće u sinonimijskim asocijacijama (SA) s pridjevima koji su se do tada upotrebljavali u značenju »gravidna«: *noseća, zditna, zbabna, teška*:

(22) *Vidjevši Mariju noseću i trudnu*

(23) *B. D. Marija premda bijaše trudna aliti teška Isukrstom*

(24) *Kad je žena zditna iliti trudna jurve pet miseci*

Leksem *trudan* se u SA s pridjevima koji su se do tada upotrebljavali u značenju »gravidna« počinje pojavljivati u novom distribucijskom okruženju označavajući ženu koja je čekala dijete, ali gdje se dodavanjem pridjeva *trudna* isticalo da joj je u takvu stanju bilo teško, da se mučila i da je patila. Dakle, u tim se SA *trudan* pojavljuje u značenjima koja tvore središte leksičke kategorije. Iz vrlo čestog distribucijskog odnosa pridjeva *trudan* s imenicama koje označuju tijelo ili dijelove tijela, dakle kada *trudan* označava nečije psihofizičko stanje umora, ali i iz značenjske varijacije kojom se implicira muka i patnja *trudan* počinje razvijati novu značenjsku nijansu.

15 Tumačenje organizacije prototipnih struktura na principu *rodbinske sličnosti* jedan je od temeljnih teorijsko-metodoloških aspekata kognitivne semantike. Vidi npr. u Lakoff (1987), Kleiber (1991), Žic-Fuchs (1991: 132–134, 157), Cuyckens (1995), Geeraerts i dr. (1994: 45–56), Geeraerts (1997: 11).

16 Taj podatak nalazimo u Rječniku hrvatskoga ili srpskoga jezika, JAZU, a potvrdu te tvrdnje nalazimo i u potkorpusu HETA.

U rekonstrukcijama semantičkih struktura važno je uočiti supojavljivanje na sintagmatskoj razini dvaju značenjski različitih pridjeva koji, dakle, paradigmatički pripadaju različitim semantičkim podsustavima, ali kojih supojavljivanje na sintagmatskoj razini neutralizira njihova razlikovna obilježja na paradigmatičkoj osi. Proces spajanja paradigmatički različitih pridjeva na sintagmatskoj razini u sinonimijske asocijacije jedan je od vrlo čestih gotovo tipičnih procesa nijansiranja određenoga značenja. Dva pridjeva tako semantički utječu jedan na drugi neutralizirajući postupno njihova razlikovna obilježja, a dijakronijski takav proces može završiti potpunim istiskivanjem jednog od njih iz jezičnoga sustava. Drugi pridjev tako preuzima u cijelosti značenje onoga istisnutoga.¹⁷

Osim u SA s pridjevima *noseća*, *zditna*, *zbabna*, *teška*, *trudan* se u XVIII. stoljeću već samostalno počinje pojavljivati u ženskom rodu u značenju tih pridjeva, dakle »gravidna«:

(25) *Navlastito kad budeš trudna
svakojako mučit ćeš se hudna
i s mukom porodit ćeš dicu* (Relković, 58479 10)

Tako je leksem *trudan*, noseći u SA s leksemima *zbabna*, *teška* i drugima značenje »koji pati«, »koji se muči«, postupno istiskivao ostale lekseme iz sustava zadržavajući, što je iz primjera (25) očito, i dalje koncept patnje i muke, ali je preuzimao i novo strukturalno odvojeno značenje »gravidna« koje je mogao razviti iz prototipnoga i rubnoga značenja i njegove nijanse te s njima biti sudružen ponovno konceptom 'napora' te konceptima 'fizičkog', odnosno 'tjelesnog'.

Postupno se leksem *trudan* počeo pojavljivati u osobitom distribucijskom odnosu s vrlo specifičnim značenjem »gravidna«. Gledajući iz današnje vremenske perspektive, zamjećujemo da leksička kategorija s vremenom mijenja prototipno središte, odnosno iskazuje obilježje **prijenosa prototipnoga središta** s jednoga značenja »umoran« na drugo značenje »gravidna«. Vrsta semantičke promjene koju zamjećujemo kod leksičke jedinice *trudan* vezana je uz **proces semantičke specijalizacije**.¹⁸ Na primjeru leksema *trudan* proces semantičke specijalizacije očituje se u semantičkoj promjeni temeljenoj na rubnom značenju koje je dijakronijski pomaknuto u odnosu na konceptualno središte leksičke kategorije. Novo prototipno značenje »gravidna« nastalo je iz podskupa leksičke kategorije *trudan*. Dijakronijska dinamika unutar leksičke kategorije uvjetovala je da je ono što je bilo samo dio ili podskup leksičke kategorije postalo središnjim ili gotovo jedinim segmentom kategorije. Druga vrsta specijalizacije koja je kod leksema *trudan* uvjetovana procesom semantičke specijaliza-

17 O važnosti sinonimijskih asocijacija u dijakronijskim istraživanjima leksika vidi u Kleiber (1978: 58–61). Ullmann (1973: 59) nizanje sinonima kao vrste stilističkoga sredstva u književnim djelima naziva *sinonimijske kolokacije*, dok se i u nešto recentnijim radovima govori o *diskurzivnoj sinonimiji* kao o posebnom tipu sinonimijskih odnosa na razini diskursa, a koji se uspostavlja između jedinica koje na paradigmatičkoj razini nisu u sinonimijskom odnosu. Vidi u Patry–Ménard (1990)

18 D. Geeraerts (1997: 68–83) ističe da je proces semantičke specijalizacije samo jedan od četiri vrste mehanizama semantičkih promjena koje se temelje na promjenama jednog podskupa kategorije, a ne na kategoriji kao cjelini. Ostala tri mehanizma semantičkih promjena temelje se na procesima metaforizacije, metonimizacije i generalizacije.

cije jest uporaba leksema isključivo u ženskom rodu, dakle svojevrsna gramatička specijalizacija kao rezultat konceptualne specijalizacije.

Fleksibilnost polisemne strukture *trudan* omogućila je da se leksička jedinica pojavljuje u distribucijskim okruženjima s imenicama koje pripadaju različitim konceptualnim domenama, a dinamika strukture očituje se u prebacivanju prototipnoga središta. Prototipno značenje leksema *trudan* u suvremenom hrvatskom jeziku jest »gravidna«. To je značenje koje konceptualno predstavlja gotovo čitavu leksičku kategoriju. Međutim, bez obzira na tu činjenicu leksem *trudan* i dalje je poliseman jer sveze s nekadašnjim konceptualnim središtem nisu prekinute. Govornici hrvatskoga jezika¹⁹ leksem *trudan* gotovo isključivo povezuju s konceptom 'trudnoće' i to je u današnjem sustavu konceptualno središte kategorije. Ostatak kategorije govornici prepoznaju kao vrlo rubne pojavnosti koje su s današnjim središtem povezane vrlo tankim, još uvijek ne prekinutim svezama zahvaljujući ponajprije uporabi leksema *trudan* u stilski obilježenom kontekstu, odnosno u različitim funkcionalnim stilovima. Uporaba leksema *trudan* u književnosti kasnijih razdoblja (XIX. i XX. stoljeće) slijedi raspon polisemne strukture od značenja »umoran« i »težak« do »mučan« i čak varijacije »mukotrpan« kao u primjeru (27).

(26) *nađem pod balkonom ružu, trudnu od rose i mirisa, toplu i tešku od sočnog rumenila* (AGMatoš, Prip, 236507 92)

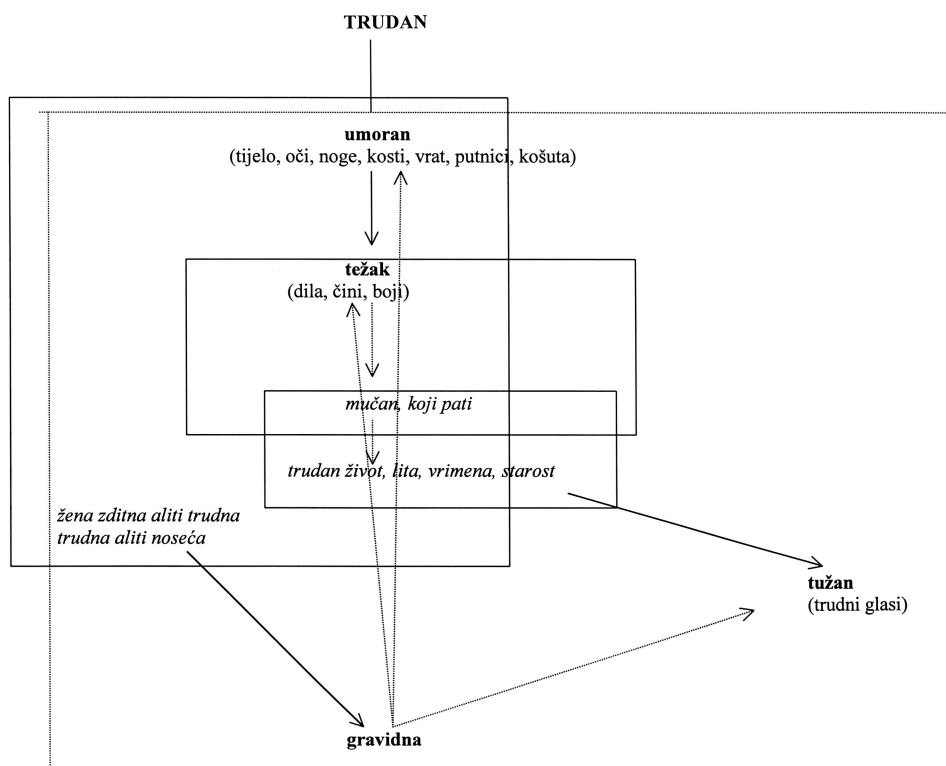
(27) *I nakon trudnih kombinacija izračuna* (VJNovak Stip, 249858 58)

(28) *Jer da nismo bijedni i gladni, trudni i bijedni, duše mi ne bi nas lomili i gladnili* (IGKovačić, Prip 151723 45)

Koncept 'trudnoće' je ne samo konceptualno središte kategorije, već predstavlja gotovo kategoriju u cjelini. Govornicima hrvatskoga jezika koji nisu preko književnosti upoznali leksičku jedinicu *trudan* (primjerice djeca u osnovnoj školi) ili koji ne povezuju *trudan* s uporabama u dijalektima (čakavskim posebice), koncept 'trudnoće' predstavlja kategoriju u cjelini te ne uspostavljaju sveze ni s kojim drugim konceptom. Neki ispitanici svjesni su da *trudan* »može značiti još nešto«, ali to nemaju konceptualizirano tako da i njima konceptualnu kategoriju tvori samo koncept 'trudnoće'. Potvrdu za tako očitu konceptualnu specijalizaciju kategorije tijekom dijakronijskoga razvoja nalazimo i u potkorpusu HNK-a u Korpusu suvremenoga hrvatskoga jezika u kojemu se *trudan* pojavljuje isključivo u ženskom rodu u značenju »gravidna« iz čega su se razvili derivacijski oblici *trudnoća* i *trudnica*. Jedini primjer uporabe u muškom rodu jest u stilski vrlo obilježenom kontekstu:

(29) *Marulić, kaže Perić, (je) ostavio u svom djelu otisak svog trudnog i krvavoga doba*

19 Ispitano je dvadesetak govornika različite životne dobi i različite naobrazbe. Ispitana su: dva dječaka i dvije djevojčice u dobi od 7 do 10 godina, dvije djevojke i dva mladića u dobi od 15 do 20 godina (gimnazijska naobrazba i početak akademske naobrazbe), tri ženske osobe srednjih godina (SSS), tri muške osobe srednjih godina (VSS — humanistička naobrazba), dvije ženske osobe srednjih godina (VSS — prirodne znanosti), jedna ženska (SSS) i dvije muške osobe starije životne dobi (SSS i VSS).

5. Zaključak

Promjene koje uočavamo među članovima leksičkih kategorija odražavaju promjene među članovima konceptualne kategorije. Drukčije rečeno, promjene u odnosima među članovima leksičke kategorije pokazuju promjene u našem poimanju svijeta. Dinamika i fleksibilnost dva su temeljna obilježja konceptualnih i leksičkih kategorija na kojima kognitivna semantika gradi pristupe dijakronijskom proučavanju semantičkih struktura. Primjerom leksičke jedinice *trudan* željeli smo upozoriti na neke principe prema kojima se odvija dinamika i fleksibilnost leksičkih kategorija. U dijakronijskom presjeku leksička jedinica *trudan* pokazuje dva mehanizma promjene prototipno organiziranih kategorija koji su rezultat njezine fleksibilnosti i dinamike. To su: **prijenos prototipnoga središta** te **konceptualna specijalizacija kategorije**. Pojavljivanje leksičke jedinice u distribucijskim odnosima s imenicama koje pripadaju različitim konceptualnim domenama pokazuje sposobnost kategorije prilagodavanju novim uvjetima i uklapanje u nove oblike konceptualnih struktura. Različitost distribucijskih odnosa predstavlja sposobnost kategorije da se strukturalno radikalno širi stvarajući nove konceptualne varijacije koje se ostvaruju kao rezultat uklapanja koncepta u različite kognitivne okvire. Konceptualna kate-

gorija koja je u jezičnom sustavu označena leksičkom kategorijom *trudan* tijekom dijakronijskoga razvoja iskazuje svojstva konceptualne specijalizacije kategorije. Drugim riječima konceptualna, pa onda i leksička kategorija s vremenom prestaju iskazivati varijacije konceptualnoga središta kategorije te kategoriju počinje predstavljati jedan, temeljni koncept. Ovakva vrsta dijakronijske analize upozorava na činjenicu da sveze s ostalim članovima konceptualne kategorije nisu prekinute. Promatramo li, pak, sadašnji sinkronijski trenutak, zapazimo da su članovi koji su nekada tvorili strukturalno središte kategorije danas unutar kategorije smješteni vrlo rubno ili čak kod nekih govornika i ne postoje. Dapače, dosta govornika (ponajprije djeca) nema konceptualizirano nekadašnje središte kategorije čime se dodatno ističe konceptualna specijalizacija kategorije te prijenos prototipnoga središta s koncepta 'umora' na koncept 'trudnoće'.

Rekonstrukcija semantičke strukture leksema *trudan* pokazuje izrazitu dijakronijsku dinamiku kategorije čime se ističe da ne postoji prekid sveza unutar kategorije niti da je riječ o dvjema različitim kategorijama, već to da su nekadašnji središnji članovi postali vrlo rubni članovi te iste kategorije. To je razlog zbog kojega leksičku jedinicu *trudan* i dalje tumačimo kao polisemnu jer sveze s vrlo rubnim značenjima »umoran«, »mučan« i dalje postoje, prepoznatljive su i njihove potvrde nalazimo u određenim funkcionalnim stilovima.

Fleksibilnost i dinamika konceptualnih i leksičkih kategorija dva su obilježja koja nameću tvrdnju da dijakronijsku perspektivu ne možemo zanemariti u opisu semantičkih struktura, odnosno da upravo zbog tih dvaju obilježja moramo govoriti o rekonstrukciji semantičkih, pa onda i konceptualnih struktura. Primjer leksičke jedinice *trudan* i konceptualne kategorije koju označuje pokazuje promjene u našem poimanju svijeta te kako je nekad strukturalno prilično bogata konceptualna kategorija postala vrlo sužena i specijalizirana kroz samo jedan koncept. S druge strane, konceptualnu specijalizaciju u današnjem sinkronijskom trenutku nije moguće objasniti bez poznavanja nekadašnjega prototipnoga središta kategorije. Kognitivna lingvistika je ovakvim postavkama izgradila temelje teorijsko-metodološkom okviru koji opisuje i definira mehanizme konceptualnih i jezičnih promjena. Mehanizmi semantičkih promjena leksema *trudan* pokazuju svu složenost odnosa među članovima kategorije te upozoravaju i na složenost ljudskog kognitivnoga aparata s pomoću kojega čovjek zahvaća pojavnosti svijeta te ih jezično oblikuje. Uzimajući u obzir da ljudski konceptualni sustav nije statičan, dijakronijska perspektiva trebala bi biti sastavni dio opisa semantičkih struktura. Stoga opisujemo li polisemne leksičke strukture, trebali bismo biti svjesni činjenice da su dijakronijski segmenti njezin sastavni dio te da cjeloviti uvid u procese strukturiranja polisema dobivamo prihvaćanjem dijakronijske perspektive kao neizostavnoga segmenta opisa leksičkih struktura.

Literatura

- Cuyckens 1995 = H. Cuyckens, »Family Resemblance in the Dutch Spatial Prepositions *door* and *langs*«, *Cognitive Linguistics* 6–2/3, 1995, (183–207)
- Geeraerts 1988a = D. Geeraerts, »Where Does Prototypicality Come From?«, (in) B. Rudzka-Ostyn (ur.) *Topics in cognitive Linguistics*, John Benjamins, Amsterdam/Philadelphia 1988
- Geeraerts 1988b = D. Geeraerts, »Cognitive Grammar and the History of Lexical Semantics«, (in) B. Rudzka-Ostyn (ur.) *Topics in cognitive Linguistics*, John Benjamins, Amsterdam/Philadelphia 1988,
- Geeraerts 1990 = D. Geeraerts, »Homonymy, Iconicity and Prototypicality«, *Belgian Journal of Linguistics (Diachronic Semantics)* 5, 1990, (49–74)
- Geeraerts 1997 = D. Geeraerts, *Diachronic Prototype Semantics — A Contribution to Historical Lexicology*, Clarendon Press, Oxford 1997
- Geeraerts–Grondelaers–Bakema 1994 = D. Geeraerts, S. Grondelaers, P. Bakema, *The Structure of Lexical Variation: Meaning, Naming and Context*, Mouton de Gruyter, Berlin 1994
- Kleiber 1978 = G. Kleiber, *Le mot »ire« en ancien français (XIe–XIIIe siècles) — Essai d'analyse sémantique*, Klincksieck, Paris 1978
- Kleiber 1991 = G. Kleiber, »Prototype et prototypes: Encore une affaire de famille«, (in) Danielle Dubois (ur.) *Sémantique et cognition — Catégorie, prototypes, typicalité*, Editions de CNRS, Paris, 1991
- Lakoff 1987 = G. Lakoff, *Women, Fire and Dangerous Things, What Categories Reveal About Mind*, University of Chicago Press, Chicago 1987
- Langacker 1987 = R. W. Langacker, *Foundations of Cognitive Grammar*, Stanford University Press, Stanford 1987
- Langacker 2000 = R. W. Langacker, »Why a mind is necessary: Conceptualization, grammar and linguistic semantics« (in) L. Albertazzi (ur.) *Meaning and Cognition*, John Benjamins, Amsterdam/Philadelphia
- Patry–Ménard 1990 = R. Patry–N. Ménard, »La synonymie de la langue est-elle celle du discours? La synonymie dans l'analyse de la cohésion textuelle« *La linguistique* 26, 1990, (29–42)
- Pustejovsky–Boguraev 1996 = J. Pustejovsky–B. Boguraev, »Lexical Semantics in Context« (in) Pustejovsky & Boguraev (ur.) *Lexical Semantics — The Problem of Polysemy*, Clarendon Press, Oxford 1996
- Riegel 1985 = M. Riegel, *L'adjectif attribut*, P. U. F., Paris 1985
- Rosch 1977 = E. Rosch, »Human Categorization«, (in) N. Warren (ur.) *Studies in Cross-cultural Psychology*, Academic Press, London, 1977
- Rosch 1978 = E. Rosch, »Principles of Categorization«, (in) E. Rosch i B. B. Lloyd (ur.) *Cognition and Categorization*, Lawrence Erlbaum Associates Publishers, 1978
- De Saussure 1995 = F. De Saussure, *Cours de linguistique générale*, Payot, Paris
- Sweetser 1990 = E. Sweetser, *From Etymology to Pragmatics: Metaphorical and Cultural Aspects of Semantics*, Cambridge University Press, Cambridge 1990
- Taylor 1995 = J. R. Taylor, *Linguistic Categorization — Prototypes in Linguistic Theory*, Clarendon Press, Oxford 1995
- Tuggy 1993 = D. Tuggy, »Ambiguity, polysemy and vagueness«, *Cognitive Linguistics* 4–3, 1993, (273–290)
- Ullmann 1983 = S. Ullmann, *Semantics — An Introduction to the Science of Meaning*, Oxford, Basil Blackwell, Oxford, 1983
- Žic–Fuchs 1991 = M. Žic–Fuchs, *Znanje o jeziku i znanje o svijetu*, Biblioteka SOL, Zagreb 1991

Izvori

Hrvatski nacionalni korpus, <http://www.hnk.ffzg.hr/>

Konkordancije Benetovićeve *Hvarkinje*, Zavod za lingvistiku Filozofskoga fakulteta, Zagreb

Rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika, JAZU, Zagreb

Some aspects of cognitive semantics in the reconstruction of semantic structures

The paper presents a less researched theoretical aspect of cognitive semantics which describes semantic changes of semantic structures. This paper points out some theoretical and methodological possibilities of cognitive semantics in the reconstruction of semantic structures. The author stresses two characteristic of prototypically organized conceptual and lexical categories — flexibility and dynamic as important for the description of semantic structures as diachronically organized structures. Within this theoretical and methodological framework lexical structures are described as polysemous with diachronic dynamic between different types of meanings.

Ključne riječi: kognitivna semantika, leksičke kategorije, dijakronija jezičnih struktura, hrvatski jezik

Key words: cognitive semantics, lexical categories, diachrony of linguistic structures, Croatian